

України: м. Севастополь. – К.: Інститут історії України НАН України, Українське тов-во охорони пам'яток історії та культури, Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК, 2008.- С.3.

68. Поточний архів Науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень Міністерства культури і туризму України. Державний реєстр нерухомих пам'яток України.

Галина Денисенко

**Крымская война в культурном наследии Украины:
история и современный дискурс**

Освещаются основные аспекты увековечения событий Крымской войны 1853-56 гг. и обороны Севастополя 1854-55 гг. в разные периоды - в ходе боевых действий и в современных условиях. Анализируются все виды и типы историко-культурных объектов, их охрана в контексте подготовки фундаментального 28-томного издания „Свод памятников истории и культуры Украины” по АР Крым и г. Севастополь, а также Государственного реестра недвижимых памятников Украины.

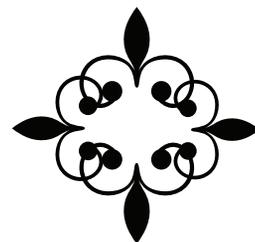
Ключевые слова: памятники, недвижимые памятники, культурное наследие, Крымская (Восточная) война, оборона, Севастополь, „Свод памятников истории и культуры Украины”, Государственный реестр недвижимых памятников Украины.

Galyna Denysenko

**Crimean War in the cultural heritage of the Ukraine:
history and modern discourse**

The main aspects of perpetuating of the Crimean War events (1853-1856) and the defense of Sevastopol in 1854-1855 in different periods are highlighted – during combat operations and today. All kinds and types of the historical and cultural objects and their protection are analyzed according to the preparation of „The Register of the historical and cultural monuments of the Ukraine” fundamental edition in the 28 volumes about the Crimea region and Sevastopol and State register of the immovable monuments of the Ukraine.

Key words: monuments, immovable monuments, cultural heritage, defense, the Crimean (East) war, Sevastopol, the Register of the history and cultural monuments of the Ukraine, the State register of the immovable monuments of the Ukraine.

VI ДО 75-РІЧЧЯ СТАХАНОВСЬКОГО РУХУ

УДК 94(477.6)«1935/1940»

Анатолій Климов (м. Луганськ)

УЧАСТЬ МОЛОДИХ РОБІТНИКІВ ПРОМИСЛОВОСТІ ДОНБАСУ В СТАХАНОВСЬКОМУ РУСІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 30-Х РР. ХХ СТ.

Розглядаються питання участі робітничої молоді Донбасу в русі новаторів виробництва, який виник у 1935 р. і увійшов у радянську історію під назвою стахановського.

Ключові слова: Донбас, промисловість, робітнича молодь, новатори виробництва, стахановський рух.

Стахановський рух, що виник 75 років тому, увійшов в історію радянської України гучною спробою за допомогою нової системи організації праці значно підвищити її продуктивність та прискорити соціалістичне будівництво. Сьогодні про новатора-вибійника Олексія Григоровича Стаханова, ім'я якого цей рух отримав, нагадує шахтарське місто Кадіївка на Луганщині, перейменоване 1979 р. на Стаханов.

За радянських часів аналізу причин та наслідків руху було присвячено чимало досліджень як загального характеру, так і наукових розвідок. У них висвітлювалася роль молоді (переважна більшість стахановців була молодими робітниками) в організації й поширенні новаторської роботи. Серед перших слід виділити колективні роботи «Социалистическое соревнование в промышленности СССР», «Трудовые подвиги рабочих Донбасса», праці І. Є. Ворожейкіна, Л. С. Рогачевської, З. Г. Лихолобової, С. М. Сирцової, С. Р. Гершберга¹. Безпосередньо участь молоді в стахановському русі висвітлено в «Історії Ленінської Комуністичної Спілки Молоді України», «Очерках истории Донецкой областной комсомольской организации», розвідках А. Д. Пахарева². Усі ці роботи містили досить великий масив фактичного матеріалу, але не виходили за межі офіційної партійної оцінки стахановського руху, зробленої ще в 30-і роки.

У пострадянську добу феномен стахановського руху перестав цікавити дослідників, з'явилися спроби його взагалі відкинути або дискредитувати як один із радянських міфів. На цьому тлі вирізняються робота С. В. Кульчицького «Україна між двома війнами (1921–1939 рр.)»³, яка містить стислий матеріал із новим об'єктивним поглядом на проблему, та

грунтовна розвідка О. М. Бута, П. В. Добрава, В. Г. Афанасьєва⁴.

Чому ж виник стахановський рух і яку роль у ньому відіграла робітнича молодь Донбасу? У ніч з 30 на 31 серпня 1935 р. 29-річний вибійник Олексій Стаханов на кадіївській шахті «Центральна-Ірміне» разом із двома досвідченими кріпильниками Тихоном Щиголевим та Гавриїлом Борисенком – за пропозицією парторга ЦК ВКП(б) на цій шахті 26-річного Костянтина Петрова – здійснив трудовий подвиг. Відбійним молотком Стаханов встановив світовий рекорд вуглеви-добутку – 102 т за зміну. Через невеличкий проміжок часу він тричі його перевищив, довівши до 340 т за зміну. Надвисокі показники було досягнуто завдяки новій організації праці вибійника. Раніше він, рубаючи вугілля в уступі відбійним молотком або обушком, мав і кріпити вибій за собою, щоб не завалилася стеля. Того разу ж О. Стаханов усю зміну тільки рубав вугілля, а кріплення за ним здійснювали інші. І хоча норму виробітку було перевищено не в 14 разів, як стверджували, а п'ятиразово (у розрахунку на цю міні-бригаду), безперечно, це була визначна подія.

Протягом наступного тижня, використавши досвід О. Стаханова, його досягнення перевищили вибійники шахти «Центральна-Ірміне» партгрупорг дільниці, де працював О. Стаханов, Мирон Дюканов, 24-річний комсомолец Дмитро (його справжнє ім'я Митрофан) Концедалов, молоді шахтарі Кадіївки Олександр Вахтін, Іван Теряєв. Останній, до речі, працював не на новій техніці, а звичайним обушком. Згодом багато гірників та робітників промислових підприємств і транспорту всього Донбасу підтримали цей почин. Започатковувався рух, що увійшов в історію під назвою стахановського.

Разом з Олексієм Стахановим та іншими молодими кадіївськими шахтарями біля витоків руху були машиніст паротягу депо «Слов'янськ» Петро Кривоніс, сталевар Маріупольського заводу «Азовсталь» Макар Мазай, вибійники з шахт ім. К. Маркса Олексій Терьохін та «Кочегарка» Федір Артюхов, машиністи врубових машин Борис Афанасьєв із шахти ім. Ф. Дзержинського, Кіндрат Тельних із шахти ім. Р. Менжинського, машиніст електровоза Зінаїда Жеребцова з Краснолуцької шахти №3/4, електрозварювальник з «Азовсталі» Іван Сидоренко, свердлильниця з тресту «Ворошиловградміськбуд» Федора Головащенко та ін. Це були здебільшого зовсім молоді люди трохи старші за 20 років⁵.

Новаторській роботі Стаханова відразу було надано широкого розголосу, адже за рахунок нової системи організації праці досягалися високі виробничі показники. На шпальтах газет від місцевого «Кадіевського пролетарія» до центрального органу ЦК ВКП(б) «Правды» швидко з'явилися численні публікації про О. Стаханова та його послідовників із закликком поширити трудовий почин методами змагання. 14 вересня 1935 р. розповіді про перших новаторів Олексія Стаханова, Дмитра Концедалова, Олексія Терьохіна, Василя Познякова друкує молодіжка «Комсомолец Донбасса». Формуючи громадську думку і надихаючи молодь на самовіддану працю задля виконання державних планових завдань, газета закликає: «Усі комсомольці, всі молоді шахтарі і робітники повинні працювати так, як працюють Стаханов, Концедалов, Позняков і Терьохін. Від змагання одинаків треба сміливіше переходити до змагання мас. Мужність та ентузіазм комсомольців-стахановців кличуть усю гірничу молодь до нових подвигів, до ще більш глибокого освоєння техніки. Орденосний комсомол Донбасу, готуючись до X з'їзду комсомолу, повинен ще яскравіше розпалити полум'я соціалістичного змагання і виховати у своїх лавах тисячі стахановців». Для пропаганди й агітації було задіяно всю пресу, радіомовлення. На радіо через це навіть скоротили інші, зокрема літературно-музичні, програми.

Центром нового руху Донбас став через кілька обставин. У середині 30-х років тут було зосереджено значну кількість промислових підприємств металургійної, вугільної,

хімічної промисловості, машинобудування України. У промисловості регіону працювало 550 тис. робітників при загальних трохи більше 660 тис. працюючих у промисловості республіки, або 42 % робітників. Серед них 264 тис. були шахтарями, 80,7 тис. металургами, 33,9 тис. хіміками, 85 тис. машинобудівниками⁶. При цьому суттєвою була питома вага молоді, яка опинилася на підприємствах за комсомольськими мобілізаціями, приїздила «будувати нове життя», на заробітки або рятувалася під час суцільної колективізації та голодомору. Тільки у вугільній промисловості молоді гірники склали 39 % і більше від загальної кількості працюючих⁷. Водночас промисловість регіону, – особливо вугільна та металургійна – попри достатню насиченість новою технікою, хронічно не виконувала виробничих планів. Ситуацію загострило і запровадження навесні 1935 р. підвищених норм виробітку внаслідок оновлення техніки та обладнання. Це не тільки знизило відсоток виконання планів, а й викликало невдоволення робітників інтенсифікацією праці.

Народний комісар важкої промисловості СРСР Г. К. Орджонікідзе одним із перших зрозумів важливість новаторської роботи Олексія Стаханова та його послідовників. Це доводило можливість виконання і значного перевиконання підвищених норм виробітку. І подолання постійного відставання від планових завдань другої п'ятирічки (1933–1937) у провідних галузях економіки; нарощення виробництва. 12 вересня він телеграфує керівникам Донбасу: «Робота цих товаришів відкидає всі старі уявлення про норми виробітку вибійника. Немає сумніву, що їхній приклад наслідують машиністи врубових машин та електровозів, а також навальники та коногони, а інженерно-технічний персонал очолить та організує цю справу»⁸.

Щоби стимулювати виробництво, партійно-радянське керівництво вирішило тимчасово зняти обмеження в заробітній платі й виплачувати її відповідно до реального виробітку. На початку 1935 р. було скасовано карткову систему розподілу продовольчих товарів, яка існувала з кінця 1928 р. Вільний продаж через крамниці створював зацікавленість робітників у більших заробітках, оскільки вони відтепер могли витратити додатково зароблені гроші на свої потреби.

Було розпочато потужну кампанію популя-

ризації та розгортання стахановського руху. До неї повною мірою залучили всі партійні, комсомольські та профспілкові організації. Комсомольська кампанія безумовно перевершила всі попередні подібні впливи на молодь. На шахті «Центральна-Ірміне» «майстрів вугілля» (гірників, котрі вдвічі перевиконували норми) прикріпили до тих комсомольців, що працювали гірше, організували школу молодих стахановців, у яку залучили 100 шахтарів. Шахтний комітет комсомолу влаштував «стіл стахановських консультацій», де можна було отримати інформацію про передові методи праці. Запрацював спеціальний «стахановський семінар», на якому новатори інструктували молодь. У гуртожитках і шахтних нарядних діяли комсомольські агітатори, в дільничних комсомольських організаціях заслуховувалися звіти стахановців. Зрештою, було проведено кілька зльотів молодих стахановців із різних професій⁹. Так було майже всюди.

Безумовно, частина молоді в 1920–1930-і роки перебувала під постійним впливом-закликом комуністичної пропаганди інтенсивно працювати заради «світлого майбутнього». Своєю участю в русі новаторів вона намагалася якомога швидше наблизити це майбутнє. Більшість же, раціонально організувавши свою працю і використовуючи нову техніку, побачила реальну можливість заробити гроші, забезпечити пристойніше життя, потрапити до соціалістичної робочої аристократії. Це відкривало перспективу здобути освіту в інститутах, висунутися на престижну й краще оплачувану роботу, поліпшити житлові умови тощо. Тому лави молодих стахановців стали швидко зростати, рух безпрецедентно швидко поширився серед молоді. До кінця 1935 р. стахановцем був кожен третій комсомолец-шахтар – майже 6,4 тис., а згодом у промисловості й на транспорті Донбасу – 14 тис. комсомольців¹⁰. Навесні 1936 р. кількість молодих робітників-стахановців у Донбасі досягла 30 тисяч. Стахановськими було 55 комсомольських дільниць і 165 бригад на шахтах, 6 доменних і 11 мартенівських печей на металургійних заводах¹¹.

Наприкінці 1935 р. з'являються молодіжні стахановські зміни, цехи, дільниці, проводяться доби, п'ятиденки, декади, місячники стахановської праці, спочатку в окремих колективах, згодом – за галузями промисловості.

Розгортання руху сприяло суттєвому зростанню продуктивності праці. У 1937 році середньомісячна продуктивність на відбійний молоток збільшилася до 12,5 т проти 7,1 т у 1934 р., на врубову машину – до 3524 т проти 2410 т. У перші два місяці руху видобуток вугілля в Донбасі зріс з 178 тис. т до 206 тис. т за добу¹².

Сподівання молоді, що наслідувала приклад Олексія Стаханова, справдилися. По-перше, було вжито термінових заходів для ліквідації неписьменності та малописьменності серед стахановців. До речі, на цей час більшість робітників машинобудівних заводів Донбасу мали 2–3-класну освіту, а серед шахтарів та їхніх дружин налічувалося майже 20 тис. неписьменних¹³. Це поширенню новаторських методів роботи не сприяло. Неписьменним був той же Дмитро Концедалов, один із перших послідовників Стаханова. За допомогою вчителів оволодівши грамотою, він у листопаді вперше самостійно прочитав газету. Шкільні вчителі були закріплені за стахановцями, навчаючи їх персонально. Наприкінці 1935 р. в Кадіївці в такий спосіб училися 200, у Горловці – 126 стахановців¹⁴.

Із 1 квітня 1936 р. за рішеннями бюро Донецького обкому КП(б)У та Першого вседонецького зльоту стахановців-майстрів вугілля, що відбувся у січні 1936 р., спеціальні комісії з керівників вугільних трестів, секретарів партійних і комсомольських комітетів, голів профспілкових комітетів почали відбирати кращих стахановців для навчання в Донецькому заочному індустріальному інституті. З них мали підготувати 500 гірничих інженерів та 1000 техніків¹⁵. Стахановці могли потрапити на навчання до московської Промислової академії навіть без необхідної загальноосвітньої підготовки. У 1936 р. її студентами, наприклад, стали Олексій Стаханов, Дмитро Концедалов, у 1937 р. – молоді шахтарі Кадіївської шахти ім. Ілліча Василь Ткаченко і Володимир Баландін; у 1938 р. – 24-річний маріупольський стахановець-сталевар Макар Мазай. На час навчання їм надали хороші стипендії та мебльовані квартири з телефоном.

Стахановців почали преміювати дефіцитними товарами. Уже 16 вересня 1935 р. на зльоті в Горловці 32 молодих шахтарів нагородили піаніно, мисливськими рушницями, велосипедами, годинниками¹⁶. У подальшому для них виділяли культурно-побутові товари,

які вільно придбати було неможливо: велосипеди, музичні інструменти (піаніно, гітари, гармоніки), патефони та платівки до них, радіоприймачі й репродуктори, кишенькові годинники тощо. Відповідно до кількості стахановців готувалися і товарні замовлення. Скажімо, на другий квартал 1936 р. потреби Донбасу склали 800 піаніно, 7500 велосипедів. Хоча через брак товарів такі замовлення виконувалися на 27–35 %, цей стимул для робітників був досить суттєвим¹⁷. А вже тоді радіоприймачі в Україні мали лише 10,9 % робітничих родин, патефони – 2,4 %, гармонії та баяни – 0,8 %, а фотоапарати лише 0,4 %¹⁸. Найвідомішим стахановцям поталанило більше: їм дарували автомобілі.

До цього слід додати безкоштовне отримання квитків до театрів, кіно та цирку, виділення умебльованих квартир, путівок на санаторно-курортне лікування незалежно від стажу роботи тощо. З гордістю говорив про надані привілеї на Першій всесоюзній нараді робітників та робітниць-стахановців вибійник горловської шахти «Кочегарка» Федір Артюхов: «...У нас стахановці зараз мають усі привілеї: для них і кіно безкоштовне, і медичне обслуговування, й лікаря додому викликають і т. п.»¹⁹.

Повною мірою для стимулювання інтенсивної праці стахановців використовувалися державні нагороди. Перше велике нагородження відбулося в грудні 1935 р. Тоді ордени Леніна та Трудового Червоного Прапора отримали 130 осіб, третину з яких складала молодь. Серед нагороджених орденом Леніна були О. Стаханов, К. Петров, М. Дюканов, Д. Концедалов. Орденом Трудового Червоного Прапора – П. Кривоніс, який ще до початку руху новаторів уже мав орден Леніна²⁰. Пізніше орден Леніна отримали молодий наваловідбійник із шахти № 10 Сніжнянського району Микола Скорбик, машиніст врубової машини Микола Кретов, бригадир комсомольсько-молодіжної бригади наваловідбійників з шахти ім. Г. Орджонікідзе Макіївського району Михайло Калмиков, інженер Віктор Корнієнко, який одним із перших запровадив графік циклічної роботи на шахті ім. Челюскінців.

Для них та десятків інших орденоносців нагороди мали не лише моральний, а й певний матеріальний сенс: нагородженим орденом Леніна до зарплати щомісяця доплачували 25 крб., Трудового Червоного Прапора –

15 крб.. Вони мали право безкоштовного проїзду у два кінці на залізниці, на третину скорочувався стаж роботи, необхідний для отримання пенсії за інвалідністю та за вислугою років, на 10–50 % знижувалася квартирна плата²¹.

Загалом, матеріальний фактор для новаторів став вирішальним, їхні високі заробітки пропагувалися передусім. На дев'ятому з'їзді ЛКСМУ (квітень 1936 р.) перший секретар ЦК комсомолу України С. І. Андреев привернув увагу до цього питання: «Я взяв 167 молодих стахановців і поцікавився, яку них стоїть справа із заробітком. Тільки 2 чоловіки з 167 одержують до 300 карбованців, 60 чоловік одержують до 400 карбованців, 45 чоловік – від 400 до 700 карбованців, 29 чоловік – від 700 до 1000 карбованців, 24 чоловіки – від 1000 до 1400 і 7 чоловік від 1400 до 2000 карбованців»²².

Можна зрозуміти молодь, яка раніше тільки мріяла про красивий одяг, взуття, хорошу їжу, а тепер могла собі це дозволити. Про це так невимушено розповідала Ніна Славникова на вже згадуваній московській нараді стахановців: «Я запитую подругу: Марусю, куди гроші дівати? Вона говорить: Я собі куплю молочного кольору туфлі за 180 крб., крепдешинове плаття за 200 крб., пальто за 700 крб.»²³. Середні заробітки завжди були значно нижчими, але через стахановський рух помітно зросли. У 1934 р. середньомісячна зарплата донбаського шахтаря складала 141 крб., металурга – 172, машинобудівника – 159. У 1937 році – відповідно 300, 275 та 250 крб.²⁴. Однак, як бачимо, пальто і на таку зарплату купити було неможливо.

Апофеозом піднесення стахановців було їх обрання депутатами Верховної Ради СРСР, Верховної Ради УРСР, місцевих рад депутатів трудящих. О. Стаханов, П. Кривоніс, наприклад, у 1937 р. стали депутатами Верховної Ради СРСР.

Із самого початку стахановський рух був під пильною увагою і контролем комуністичного керівництва країни. Воно регламентувало всю пропагандистську роботу і заходи для стимулювання і вшанування стахановців. Наприкінці вересня 1935 р. пленум Донецького обкому КП(б)У ставить перед комсомолом краю вимогу «виховувати членів комсомолу, а також і робітничу молодь таким чином, щоб висунути їх у перші лави стахановців...

поголівного охоплення шахтарської молоді стахановським рухом»²⁵. 14–17 листопада 1935 р. за участю найвищого партійно-державного керівництва в Москві було проведено всесоюзну нараду 3-х тисяч робітників та робітниць-стахановців. Незважаючи на те, що рух новаторів тільки розпочався, Йосиф Сталін зробив на нараді безапеляційний висновок: «...Стахановський рух це такий рух робітників і робітниць, який увійде в історію нашого соціалістичного будівництва як одна з найславніших його сторінок»²⁶.

Умовивід генсека сумніву не підлягав. Стахановський рух треба було робити масовим і результативним, а комсомольські організації мали в черговий раз довести, що є надійними помічниками партії. Рішення та заходи комсомольських організацій Донбасу цього періоду містили одне, як правило, нереальне завдання: всі комсомольці повинні були стати стахановцями й залучити до руху якомога більше молодих робітників.

24 січня 1936 р. ЦК ЛКСМУ провів радіозбори молодих стахановців України, які молодь колективно прослуховувала в палацах культури, клубах, червоних кутках, гуртожитках. Прошли зльоти молодих новаторів за професіями з доповідями стахановців. Обласний комітет комсомолу отримав від ЦК ЛКСМУ вказівку навіть «організувати спеціальні групи з комсомольців-студентів і викладачів для перегляду всіх технічних підручників і довідників з того погляду, наскільки вони відповідають дальшому розвитку стахановського руху та підготовці спеціалістів»²⁷.

На підприємствах і просто на виробничих ділянках було створено стахановські курси, а згодом і школи. Там молодь одночасно проходила технічне навчання і запозичувала від інструкторів-стахановців досвід роботи.

Однак стахановський рух, який наприкінці 1935 р. позитивно впливав на стан економічного розвитку, партійно-радянське керівництво використало для чергового перегляду норм у всіх галузях народного господарства. У грудні 1935 р. пленум ЦК ВКП(б) ухвалив: «замінити нинішні технічні норми як застарілі вищими нормами... закінчити перегляд технічних норм устаткування і виробничих потужностей підприємств у бік їх підвищення... і приступити до перегляду норм виробітку в бік деякого підвищення...»²⁸. Це рішення було продубльовано січевим

(1936 р.) пленумом ЦК КП(б)У, який також ухвалив переглянути технічні норми і норми виробітку в бік їх підвищення з огляду на досягнення кращих стахановців²⁹.

Після підвищення норм (у різних галузях на 30–40%) робітники-стахановці були змушені збільшити продуктивність праці ще на 7–10 %, аби отримувати попередню зарплату. Одночасно знизили розцінки: наприклад, у машинобудуванні на 9–23 %³⁰. У березні-квітні 1937 р. було проведено ще одне підвищення норм з одночасним зниженням розцінок і відновлено граничну межу в заробітній платі. З нетривалим експериментом використання певних елементів ринкової економіки було швидко покінчено.

Обмеження матеріального стимулювання праці робітників призвело до стрімкого падіння ефективності стахановського руху. До того ж постійно працювати зі значним перенапруженням сил було надто важко. Уже влітку 1936 р. проявилися перші симптоми його несумісності з директивно-командною системою господарювання: нові методи роботи продовжили застосовувати лише 10 % шахтарів. Попри намагання зробити всіх комсомольців стахановцями на початок 1937 р. у Ворошиловграді стахановцями залишилося лише 15 % робітників-комсомольців³¹. Керівники Донбасу змушені були констатувати, що показники роботи у вугільній галузі стали нижчими, ніж до початку стахановського руху³².

Відмова від економічних стимулів супроводжувалася посиленням застосування каральних заходів, масовими політичними репресіями. Для роботи новаторськими методами вимагалися відповідні умови. Досить часто вони створювалися за рахунок інших робітників, що викликало напруження в робітничому середовищі. Породжувалася ненависть до тих, кого вважали винуватцями у підвищенні норм виробітку. Використання ж нових методів і прийомів праці без належного технічного обґрунтування закінчувалося передчасним зношенням обладнання та устаткування, аваріями, виробничим браком. Тож скорочення чисельності стахановців і зниження ефективності їхньої роботи найлегше було пов'язати з «підступними діями ворогів народу». Саме до такого пояснення вдалася у травні 1937 р. Донецька обласна партійна конференція: «...У 1934 році вони шкодили менше, а коли в 1936 році ми захопилися

успіхами і стали благодушними, – вони стали шкодити більше й розладили роботу стахановців на багатьох ділянках»³³.

Становище треба було терміново виправляти. Комсомол вживав нових пропагандистських заходів, посилював моральний тиск на молодь, аби збільшити кількість стахановців. У листопаді 1937 р. X з'їзд ЛКСМУ в черговий раз зобов'язує комсомольські організації України «повсякденно виховувати нові кадри стахановців з комсомольців і молоді, домагаючись того, щоб усі комсомольці, які працюють у промисловості, сільському господарстві, на транспорті і в інших галузях народного господарства, стали стахановцями та ударниками»³⁴. На початку січня 1938 р. всесоюзну нараду молодих стахановців і командирів виробництва з питань стахановського руху й участі в ньому комсомольських організацій проводить ЦК ВЛКСМ. На ній генеральний секретар ЦК ВЛКСМ Олександр Косарев наголошує: «...Виробничі рекорди, як і інші рекорди, нам потрібні. Вони відкривають перспективи, пробуджують і рухають уперед технічну думку. Але не можна зводити всю справу до роботи рекордсменів, які складають лише незначну частину стахановців, забуваючи про основне, про головне, – про розгортання стахановського руху як масового руху передових робітників»³⁵. 29 січня за наслідками наради ЦК ВЛКСМ ухвалює постанову «Про допомогу комсомольських організацій молодим стахановцям та про розширення стахановського руху серед молоді». 1938 рік у зв'язку зі святкуванням двадцятиріччя комсомолу було оголошено роком стахановської роботи «усієї радянської молоді»³⁶.

Природно, що керівництво комсомолу України, дублюючи ці рішення, також ухвалювало численні документи щодо «розгортання стахановського руху серед молоді». Таке «розгортання» було визначено найважливішим напрямком усієї роботи комсомольських організацій XI (лютий 1939 р.) та XII (вересень 1940 р.) з'їздами комсомолу України³⁷.

Зусилля комсомольських організацій давали певні результати. Робітнича молодь Донбасу, чисельність стахановців серед якої в 1938–1940 рр. зростає, залучилася до нових методів організації праці. Було впроваджено графіки циклічної роботи на врубових машинах. Це створювало можливість їх безперервного використання у вибої, водіння великовагових

товарних потягів на залізницях із підвищеною швидкістю, одночасну роботу на багатьох верстатах, суміщення професій, швидкісну працю.

У серпні 1939 р. ініціатором суміщення професій став молодий вибійник із шахти «Олександр-Захід» Горловського району Павло Ситенко. Він запропонував задля вдосконалення організації праці, застосованої О. Стахановим, строєну роботу в здовжених уступах, поєднуючи роботу вибійника і кріпильника в окремі моменти виробничого процесу. Це скорочувало кількість гірників у вибої, підвищувало продуктивність праці вибійників, дозволяло економити стиснене повітря³⁸. П. Ситенко мав чимало послідовників. Згодом робітники суміщали й інші професії: моториста й лебідчика, переносника конвеєра й відгрібальника тощо.

Наприкінці 1940 р. наваловідбійник із шахти № 2-12 ім. Ф. Кона комсомолец Микола Кравцов запровадив швидкісні засоби роботи при очистці вибою, досягнувши перевиконання планових завдань у 8–9 разів. Швидкісними методами невдовзі стали працювати молоді шахтарі і металурги, залізничники та машинобудівники³⁹.

Темпи економічного розвитку Донбасу у другій половині 30-х років суттєво не підвищилися. Ні героїчною творчою працею стахановців, ні партійними й урядовими постановами. Останніх було чимало. Задля поліпшення незадовільного стану роботи двічі – у квітні 1937 р. та березні 1940 р. – ЦК ВКП(б) та Раднарком СРСР приймали спільні постанови «Про роботу вугільної промисловості Донбасу». У жовтні 1939 р. ЦК ВКП(б) ухвалив постанову «Про партійно-масову роботу на шахтах вугільної промисловості Донбасу», у листопаді – «Про партійне керівництво підприємствами чорної металургії Донбасу і Челябінської області». У червні 1940 р. з'явилася постанова ЦК ВКП(б) та Раднаркому СРСР «Про заходи, що забезпечують виконання встановленого плану виплавки чавуну, сталі та виробництва прокату». Не допомогла й створена пошуками «ворогів народу» обстановка страху. Попри постійні призови молоді у промисловість краю – лише під час комсомольської мобілізації 1938–1940 рр. молодіжне «підживлення» у вугільну промисловість склало понад 19 тис. осіб⁴⁰ – директивно встановлених планових показників досягнуто не було. Тільки вдавшись до

надзвичайних адміністративних заходів, вжитих згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР від 26 червня 1940 р. «Про перехід на восьмигодинний робочий день, на семиденний робочий тиждень і про заборону самовільного залишення робітниками і службовцями підприємств та установ» (фактичної воєнізації промисловості, прикріплення робітників та інженерно-технічних працівників до шахт і заводів), влада домоглася виконання у 1940 р. трудящими Донбасу планових завдань.

Ставши активними учасниками комуністичного експерименту, здійснюваного в країні правлячою комуністичною партією, працюючи часто на межі людських можливостей і досягаючи видатних виробничих результатів власною працею задля прориву до кращого життя, молоді стахановці Донбасу були яскравими представниками свого часу. Епохи, яка є складовою частиною історії нашої держави.

Джерела та література

- Социалистическое соревнование в промышленности СССР. – М.: Профиздат, 1973. – 367 с.; Гудзенко П. П. Трудові почини робітничого класу (1921–1937 рр.): на матеріалах Укр. РСР / П. П. Гудзенко, С. В. Кульчицький, Є. П. Шаталіна. – К.: Наук. думка, 1980. – 337 с.; История рабочих Донбасса. В 2 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 1981. – 321 с.; Ворожейкин И. Е. Летопись трудового героизма: краткая история соц. соревнования в СССР / И. Е. Ворожейкин. – 2-е изд., доп. – М.: Политиздат, 1984. – 336 с.; Рогачевская Л. С. Социалистическое соревнование в СССР: ист. очерки. 1917–1970 гг. / Л. С. Рогачевская – М.: Наука, 1977. – 352 с.; Лихолобова З. Г. Поступь новаторов: ист. очерк / З. Г. Лихолобова. – Донецк: Донбас, 1976. – 160 с.; Сырцова С. М. Рабочий класс Украины на завершающем этапе социалистической индустриализации / С. М. Сырцова. – К.: Вышш. шк., 1979. – 192 с.; Гершберг С. Р. Стаханов и стахановцы / С. Р. Гершберг. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1985. – 207 с.
- Історія Ленінської Комуністичної Спільки Молоді України. — Вид. 4-е, доп. – К.: Молодь, 1979. – 760 с.; Очерки истории Донецкой областной комсомольской организации. – К.: Молодь, 1987. – 293 с.; Пахарев А. Д. Участь комсомольцев Донбасу в стахановському русі (1935–1937 рр.) / А. Д. Пахарев // Наук. праці з історії КПРС: міжвід. наук. зб. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. – Вип. 39. – С. 89–96; Пахарев А. Д. Комсомольські організації Донбасу на чолі масового розвитку новаторського руху серед молоді в роки другої п'ятирічки / А. Д. Пахарев // Наук. праці з історії КПРС: міжвід. наук. зб. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – Вип. 46. – С. 70–77.
- Кульчицький С. В. Україна між двома війнами (1921–1939 рр.) / С. В. Кульчицький. – К.: Альтернативи, 1999. – 336 с.
- Бут О. М. Стахановський рух: феномен радянської доби й уроки історії / О. М. Бут, П. В. Добров, В. Г. Афанасьєв // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – 2005. – №8. – С. 25–35.
- Державний архів Донецької області (далі – ДАДО), ф. П-326, оп. 1, спр. 737, арк. 37; спр. 820, арк. 80–82.
- Праця в УРСР. – К.: Народне господарство та облік, 1937. – С. 64–65.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 504, арк. 204; спр. 737, арк. 32.
- Комсомол в стахановском движении. – М.: Молодая гвардия, 1936. – С. 235.
- Там само. – С. 88–89.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 737, арк. 34.
- Десятый съезд ВЛКСМ. Стеногр. отчет. – М.: Партиздат ЦК ВКП(б), 1936. – Т. 1. – С. 300–301.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 841, арк. 36; Производительность труда в промышленности СССР. – М.; Л.: Госполитиздат, 1940. – С. 125.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 779, арк. 13; спр. 500, арк. 68–36.
- Там само, спр. 737, арк. 39, 40.
- Там само, спр. 536, арк. 53, 54.
- Комсомол в стахановском движении... – С. 236.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 734, арк. 87–88.
- Соціалістична Україна. Стат. зб. – К.: Управл. народногосп. обліку УРСР, 1937. – С. 99.
- Первое всесоюзное совещание рабочих и работниц-стахановцев 14–17 ноября 1935 г. Стеногр. отчет. – М.: Партиздат ЦК ВКП(б), 1935. – С. 46.
- Комсомол в стахановском движении... – С. 249, 268–269.
- Сборник важнейших постановлений по труду. – М.: Юриздат, 1938. – С. 239–240.
- ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій. 1919–1966. – К.: Молодь, 1969. – С. 469.
- Первое всесоюзное совещание рабочих и работниц-стахановцев... – С. 42.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 841, арк. 32.
- Там само, спр. 307, арк. 75.
- Первое всесоюзное совещание рабочих и работниц-стахановцев... – С. 363.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 499, арк. 3.
- КПРС в резолюциях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. – Т. 5. – К.: Політвидав України, 1980. – С. 228, 230.
- Комуністична партія України в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК: в 2 т. – Т. 1. – К.: Держполітвидав України, 1976. – С. 837.
- Промышленность и рабочий класс Украинской ССР в период построения фундамента социалистической экономики. 1933–1941: сб. документов и материалов: в 2 ч. – Ч. 1. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 369; Социалистическое народное хозяйство СССР в 1933–1940 гг. – М.: АН СССР, 1963. – С. 107.
- ДАДО, ф. П-326, оп. 1, спр. 704, арк. 23; спр. 841, арк. 293.
- Там само, спр. 704, арк. 9.
- Там само, спр. 841, арк. 72.
- ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій... – С. 486.
35. Косарев А. В. О задачах комсомола в стахановском движении А. В. Косарев. – М.: Молодая гвардия, 1938. – С. 11.
- Первичная комсомольская организация. Документы и материалы съездов, конференций комсомола, Центрального Комитета ВЛКСМ (1918–1971) – М.: Молодая гвардия, 1972. – С. 106.
- ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій... – С. 499, 513.
- Комсомолец Украины. – 1939. – 30 жовт.
- Сирцова С. М. За покликком великої мети / С. М. Сирцова. – К.: Наук. думка, 1966. – 51–52.
- История рабочих Донбасса. В 2 т. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 12.

Анатолій Климов

Участие молодых рабочих промышленности Донбасса в стахановском движении во второй половине 30-х гг. XX в.

Рассматриваются вопросы участия рабочей молодежи Донбасса в движении новаторов, возникшем в 1935 г. и вошедшем в советскую историю под названием «стахановского».

Ключевые слова: Донбасс, промышленность, рабочая молодежь, новаторы производства, стахановское движение.

Anatolij Klymov

Participation of industry young workers of Donbas in stakhanov movement in the second half of 1930s.

The article deals with the participation of working youth of Donbas in the innovative movement founded in 1935 and marked in the Soviet history as “Stakhanov”.

Key words: Donbas, industry, working youth, innovators of production, stakhanov movement.